

งานวิจัยทางพุทธศาสนาในสังคมไทย

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดสัมมนาระดมความคิดจากนักวิชาการแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ จำนวนหนึ่งที่สนใจพุทธศาสนา เพื่อตอบปัญหาสำคัญ ๒ เรื่อง คือ (๑) ทำอย่างไรจึงจะกระตุ้นให้เกิดการวิจัยทางพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางภายในประเทศของเรา และ (๒) อะไรคือประเด็นที่ควรวิจัย จากการสัมมนานี้ ทำให้เราได้ทราบแง่คิดและลู่ทางที่เป็นประโยชน์แก่การเสริมสร้างงานวิจัยทางพุทธศาสนาหลายอย่างจะอย่างไรก็ตามมีบางคำถามที่ดูเหมือนว่าผู้เข้าร่วมสัมมนายังไม่อาจตอบได้กระจ่างชัด ทั้งในแง่การตอบตัวเอง และตอบชาวต่างชาติที่ถามคำถามเหล่านี้

คำถามที่ว่านี้ได้แก่คำถามพื้น ๆ ง่าย ๆ ที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ มีพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมากมาย มีสำนักปฏิบัติธรรมมากมาย และวิถีชีวิตไทยก็สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับพุทธศาสนา เหตุใดภายในสังคมที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองเช่นนี้จึงขาดแคลนงานวิชาการหรืองานวิจัยทางพุทธศาสนาเหลือเกิน เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ซึ่งบางประเทศไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเสียด้วยซ้ำ

บางท่านในวงสัมมนาวินิจฉัยให้ความเห็นว่า เรามีผู้รู้ทางพุทธศาสนามากมายทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาส ท่านเหล่านั้นในแง่คุณสมบัติส่วนตัว อาจกล่าวได้อย่างมั่นใจว่าเป็นผู้มีความรู้แม่นยำในพระบาลีทั้งยังเข้าใจคำสอนของพุทธศาสนาที่มีแง่มุมหลากหลายได้กว้างขวางโยงถึงกันหมด ฝรั่งเศสหลายคนที่ผลิตงานวิชาการทางพุทธศาสนา (ในระดับดี) เมื่อเทียบคุณสมบัติแล้วอาจสู้ท่านเหล่านั้นไม่ได้ คนเหล่านี้บางคนรู้ภาษาบาลีเพียงเล็กน้อย เมื่อรู้ไม่พอก็ไม่อาจหยั่งลงไปลึก ๆ ถึงรากเหง้าความคิดที่ซุกซ่อนอยู่ในบางข้อความ บางประโยคของพระบาลี ปัญหาคือทั้งที่บ้านเรามีผู้ที่อาจวินิจฉัยได้ในเบื้องต้นนี้ว่ารู้แน่นกว่าฝรั่ง แต่เหตุใดเราจึงไม่มีผลงานที่มีคุณภาพเทียบเท่ากับคนซึ่งไม่มีพื้นฐานแน่นและแม่นยำเท่าเรา

สำหรับท่านผู้ร่วมสัมมนาท่านนี้ ประเด็นข้างต้นตอบได้สั้น ๆ ว่า เพราะเราขาดบางสิ่งที่ฝรั่งมี สิ่งนี้คือธรรมชาติที่เป็นคนช่างสงสัย ช่างตั้งคำถาม และมีสายตา (พิเศษ) ที่มองเห็น ความเป็นปัญหาจากปรากฏการณ์ที่เราอาจคิดว่าไม่น่าจะมีปัญหาใด ๆ ทั้งสิ้น

แน่นอน มนุษย์จะทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่นอกเหนือจากกิจกรรมเพื่อการยังชีพต่อเมื่อเขารู้สึกสนุก ตื่นเต้น และเห็นว่าเมื่อได้ทำสิ่งนั้นแล้ว เขามี (หรือเข้าใจ) ความเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความเป็นมนุษย์ในที่นี้ก็ไม่ใช่ว่าคุณสมบัติที่สูงส่งศักดิ์สิทธิ์อะไร หากแต่คือความรู้สึกที่เห็นว่าชีวิตตนเองมีค่าเท่านั้นเอง หลายคนที่เคยไปประชุมทางวิชาการต่างประเทศอาจเคยถามตัวเองว่าทำไมฉันจึงต้องเสียเวลาเขียนบทความอยู่หลายเดือนแล้วนั่งเครื่องบินมาไกล ๆ เพื่อจะมาพูดไม่กี่นาที คำตอบคือเพราะเรารู้สึกสนุก ความสนุกทำให้เราทำอะไรได้มากมาย

คำถามต่อมาคือ คนไทยไม่รู้สึกสนุกกับการทำวิจัยทางพุทธศาสนาหรือ นี่เป็นคำถามที่ยากจะอธิบายอย่างไรก็ตามข้อสังเกตของผู้เข้าร่วมสัมมนาบางท่านที่ว่า 'อาจเป็นเพราะเราคุ้นเคยกับพุทธศาสนา จนมองไม่เห็นปัญหาหรือแง่มุมที่จะขบคิดต่อก็ได้ที่ทำให้เราไม่สู้มีงานวิชาการด้านนี้' เป็นสิ่งที่น่านำไปคิดต่อ ผมเคยได้ยินพระเถระผู้ใหญ่บางท่านกล่าวว่า ความรู้ในพระพุทธศาสนาสมบูรณ์อยู่แล้ว ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่เราจะวิจัยเพื่อหาแง่มุมใหม่ ๆ ภายในระบบที่สมบูรณ์แล้วเช่นนี้ความคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความคุ้นเคยประกอบกับความศรัทธาในพุทธธรรมอาจเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้รู้พุทธของไทยไม่สนใจจะผลิตงานวิชาการด้านพุทธศาสนา เมื่อไม่สงสัย ก็ไม่มีแรงจูงใจอะไรที่จะทำให้การทำงานนั้นสนุกเกิดรสชาติฝรั่งที่ได้มันบดพุทธศาสนานั้นสงสัยคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อสงสัยก็เกิดความสุขที่จะค้นคว้าหาคำตอบ ถ้าข้อสังเกตนี้เป็นความจริงดูเหมือนว่าวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดบรรยากาศ

ทางการวิจัยที่คึกคัก มีชีวิตชีวาในบ้านเราก็คือ กระตุ้นให้นักคิดไทยสงสัยและรู้จักตั้งคำถามต่อพุทธธรรม

จะอย่างไรก็ตาม ความสงสัยนี้อาจสร้างความไม่สบายใจแก่ชาวพุทธบางท่านที่มองพุทธศาสนาในฐานะที่พึ่งพิงทางใจ ดูเหมือนว่า หากเรามองพุทธศาสนาจากแง่มุมดังกล่าวนี้ ความสงสัยหรือการกระตุ้นส่งเสริมความคิดเชิงสงสัยแก่ชาวพุทธต่อศาสนาของตนเอง จะไม่เป็นผลดีแก่การปฏิบัติธรรมในศาสนาแม้ว่าความสงสัยนั้นอาจก่อให้เกิดงานวิชาการมากขึ้นทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพก็ตาม

ความวิตกตามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเรื่องที่เราต้องพิจารณากันอย่างจริงจัง พุทธศาสนานั้นอาจมองได้ ๒ สถานะหลัก ๆ สถานะแรกคือสถาบันอันเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ (object of belief) สถานะที่สองคือการเป็นสิ่งที่อาจถูกศึกษาวิจัยและวิจารณ์ตามแง่มุมของศาสตร์สมัยใหม่แขนงต่างๆ (object of studies) ขณะนี้เรากำลังเรียกร้องให้คนจำนวนหนึ่งซึ่งยึดถือพุทธศาสนาในแง่แรกมาทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในสถานะที่สอง สำหรับคนที่ไม่มองหรือยึดถือพุทธศาสนาแบบแรกดูจะไม่ใช่วิธีปัญหาที่จะเรียกร้องให้คนเหล่านี้มาทำหน้าที่ที่สอง ที่ฝรั่งผลิตงานวิชาการทางพุทธศาสนาออกมาได้มากมาย ก็เพราะคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็น 'คนนอก' นั่นเอง

ท่านพุทธทาสภิกขุเคยคัดค้านการศึกษาพุทธศาสนาในแง่ปรัชญา (ซึ่งจากรายละเอียดที่ท่านให้สามารถตีความคลุมมาถึงวิชาการทุกแขนง) มาตลอดชีวิตของท่าน ท่านไม่เห็นด้วยที่เราจะปฏิบัติต่อพุทธศาสนาในฐานะวัตถุแห่งการศึกษา คำเตือนของท่านพุทธทาสนี้มีนัยที่สำคัญหลายอย่างและดูเหมือนว่าถ้าใครก็ตามคิดและเชื่ออย่างท่านพุทธทาส คนเหล่านี้จะไม่รู้สึกทุกข์ร้อนที่บ้านเราไม่สู้มีงานทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา แต่คนเหล่านี้จะรู้สึกเดือดร้อน หากบ้านเราไม่มีการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

ถึงตรงนี้ เรามีคำถามใหม่เกิดขึ้นคือ การส่งเสริมพุทธศาสนาในแง่ที่พึงของชีวิต กับการส่งเสริมการศึกษา วิจัยพุทธศาสนาในแง่วัตถุประสงค์แห่งการศึกษา มีความขัดแย้งกันหรือไม่ ถ้าคำตอบคือขัด คำถามต่อมาคือ แล้วเราจะเลือกทางไหน

ดูเหมือนว่าผู้ร่วมสัมมนาบางท่านในวันนั้นจะเชื่อว่าสองสิ่งนี้ไม่น่าจะขัดแย้งกันถ้าไม่ถึงกับขัดแย้งก็แปลว่าเรายังมีทางที่จะส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาไปพร้อมๆ กับการศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิชาการ ปัญหาที่เราจะต้องคิดต่อมาก็คือ อะไรจะเป็นดุลยภาพที่เหมาะสมระหว่างงานสองส่วนนี้ นี่คือสิ่งที่เราจะต้องตอบ

สำหรับผม งานวิชาการ (ซึ่งรวมถึงงานวิพากษ์วิจารณ์พุทธธรรมด้วย) ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับความเชื่อในพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะจิตใจของพุทธศาสนาคือจิตใจแห่งการตรวจสอบสิ่งต่างๆ ก่อนจะเชื่อถืออยู่แล้ว ผมยังเห็นต่อไปด้วยซ้ำว่า การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาในบ้านเราจะก้าวหน้าไปกว่านี้ถ้าเรามีงานวิชาการดีๆ มีคุณภาพเกิดขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ และงานวิชาการบางลักษณะ ผมคิดว่าจะออกมามีคุณภาพมากยิ่งขึ้นถ้าผู้กระทำนั้นมีความศรัทธาเชื่อมั่นในพุทธธรรม

จิตใจใคร่รู้และสงสัยแบบตะวันตกนั้นที่จริงก็คือท่าทีต่อข้อมูลต่างๆ ที่มากระทบเราที่พระพุทธร่องค์ทรงสอนให้เราฝึกให้เกิดมีตามที่ปรากฏในกาลามสูตรนั่นเอง